

לאופיה של האגרת נגד הכעש"ט

Author(s): י' בקון

Reviewed work(s):

Source: *Zion* / ציון, Vol. 1 (תשכ"ז), pp. 116-122

Published by: [Historical Society of Israel/](http://www.hsi.org/)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/70050505>

Accessed: 19/11/2011 12:01

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at

<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Historical Society of Israel/ is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Zion* /.

<http://www.jstor.org>

לאופיה של האגרת נגד הבעש"ט

מאת יצחק בקון

לאחרונה הסב ג. שלום מחדש את תשומת הלב למכתב המיוחס לרבה של לבוב, ר' חיים הכהן ראפאפורט, שנשלח לשני מחותניו בבוטשאטש. מכתב זה פורסם לראשונה על ידי מ. בלבין. לאור הדיון המחודש נראה לי מן הראוי להביא את האגרת שבלבין קבל העתקה מאת ישראל ווינלעז מלמברג, שלדבריו היא מתוך הספר "ויכוח תלמודי אמתי עם זמרי המכונה חסידי ומכתבי בשם הגר"א מוילנא נגד רביהם". לדעת בלבין הכותרת מעל האגרת היא משל ישראל לייבל, בעל ספר הויכוח וזו לשונה:

"אגרת מה"ה הרב הגאון מופת הדור המפורסם בחסידות וירת אלקים קדוש וטהור נודע בישראל לשם ולתהלה בקנאו קנאת ה' לרדף את הכת שבתי צבי שר"י השנית להשמידם מכל ארץ פולניא מוהר"ר חיים כהן ראפאפורט זצ"ל אב"ד דק"ק לבוב והגליל להגבירים המפורסמים המפוארים ביחש ובעושר מחותניו וקרוביו מוהר"ר ח' ישכר בער ובנו מו"ה שמואל הכהנים ז"ל בקהלה רבתי בוטשאטש.

שלום לאהובי הרבני הנגיד המופלג המפורסם הקצין רו"ם מדינה כבוד מוהר"ר בער כ"ץ נ"י ולבנו מה"ה הרבני המופלג הנגיד הקצין מוהר"ר שמואל כ"ץ נ"י. שמעתי שבדע"תכם לפנות אל רופא אליל שמכנה את עצמו בעל שם, חלילה וחלילה כי הוא גרוע גדול ואין בו ממש. וממש כאילו זורק מעותיו לאשפה ואי אפשר להעלות על הכתב מגודל מעשה תעתועים שלו ואינו פועל טוב כלל כי אם רע. לכן איעצה עיני עליכם כלך מדרך זו וד' יהיה עמכם וישלח לו רפואה שלמה, אם תמים תהיו ולא תפין אל רופא אליל הזה ודי בזה וכמותם ירבו בישראל, כ"ד מהו' ואו"ג חיים כהן ראפאפורט".

בלבין סבור שליבל חשש שיצאו עוררין על מהימנות האגרת ולכן הוסיף את רשימת – ההסבר דלהלן.

"הגה"ה

ראינו את עצמינו מוכרחים להודיע שהאגרת הנ"ל נעתקה מגוף האגרת בכתיבת יד הגאון הנ"ל הנשארת ת"י אחד ממחותניו בעיר המהוללה בוטשאטש ששם הותר לנו ד' עוד שם ושארית מהמשפחה היקרה והמפוארה היא ובטוחים אנחנו בהאיש המפואר הלזה שכאשר יעזיזו איזה מחברת פועלי עון לשקר באמונת האגרת ובכותבה, אזי יראה הוא בכתב יד הגאון הנ"ל ז"ל לעיני כל ונוכחו. אך מדאגה פן ימצאו ח"ו אנשי רשע תחבולה להטעות גם אותו מדרך האמת אשר דרכו בו אבותיו הקדושים ולהסיתו לבל יראה גוף הכתב אז גם נגד מדותיו הישרים להכחיש את הנעשה, אז יצליחו פועלי שקר לגנוב ממנו גוף האגרת הנ"ל כדרכם מעולם, דברנו פה מראש ולא בסתר כי ידענו אנשים ישרי לב אשר ראו אצלו מעשי אצבעות הגאון הנ"ל ז"ל והמה יתנו עדיהם שהעתקה זאת היא נאמנה ואין בה לא חסר ולא יתיר מגוף האגרת, רק אות באות כמתכונתה וכתבניתה, אשר הצגנוה פה בלקוטים האלה".³

1. ג. שלום, "דמותו ההיסטורית של ר' ישראל בעל שם טוב", "מולד", כרך י"ח, חוברת 144–145, עמ' 335–356.

2. Dr. Majer Balaban, Studien und Quellen zur Geschichte der Frankistischen Bewegung in Polen, Warschau 1927.

3. שם, שם, 60–61.

את כל הקטע הזה מביא בלבן כהערה לדיון על בעית השתתפותו של הבעש"ט בויכוח עם הפראנקיסטים. המכתב הזה משמש לו כאחת ההוכחות, שכל הענין בדוי, בטענו שלא יתכן, שאותם הרבנים שרדפו את הבעש"ט יזמינו אותו להשתתף עמם יחד בויכוח פומבי. מכאן, שבלבן נוטה לראות אגרת זו כאוטינטית.

ובאשר למביא המכתב ובעל ההסברים, הרי ברור לבלבן, שהמכתב לקוח מתוך ספר הויכוח, ולכן לייבל הוא המביא והוא המסביר. יש להניח שדעתו זו היתה מבוססת על חליפת המכתבים שבינו לבין ווינלעז, שבלבן אינו מביאה בספרו.

ג. שלום מגיע למסקנות אחרות לגבי אגרת זו, בעיקר בשאלת שייכותה לספר הויכוח של לייבל. ג. שלום מביא את המכתב, בלי דברי ההסבר שלפניה ושל אחריה, שווינלעז העתיק יחד עם האגרת, והוא מסכם: "האם אמיתית איגרת זו או מזויפת? היא נתפרסמה על ידי מאיר בלבן בשנת 1927, לדבריו מתוך מגלת הפולמוס "ספר ויכוח" מאת ר' ישראל לייבל (וורשה 1798), שמתוכו, בהיות הספר יקר המציאות, הועתקה האגרת בשבילו בידי ישראל ווינלעז מלבוב. וכאן תחלת מהתלת הטעויות. יכולים אנו לומר בודאות כי האגרת אינה מצויה בטופסי הספר הנדפס שהגיעו לידינו. מצד אחד היה ווינלעז לא רק מלומד ישר לב שאין לחשדו בזיוף, אלא, יתר על כן, הוא העתיק את הערות הפתיחה והלווי של ר' ישראל לייבל על האבחנות של התעודה שראה בביתם של מקבלי האגרת בבוז'אץ. סגנון של הערות אלו טבוע בחותמו האופייני של לייבל. נראה איפוא כי ווינלעז העתיק מדף כתב-יד שהיה מצורף לספר המודפס. כלום עלינו לקבל איפוא את האבחנות של אגרת הרב מלבוב, אישיות גדולה בזמנה? קשה לומר זאת. אפשר שהיא המצאה של זדון שהועלתה בסערת המאבק עם החסידות. לעומת זאת אפשר לטעון כי לא נמצאו זיופי תעודות לרעת הבעש"ט בספרות זו מזמן הפולמוס הגדול. ועד כמה ששיפוטי מגיע, זיופים כאלה אינם עולים בקנה אחד עם שיטות הפולמוס שהיו נהוגות בזמן ההוא"⁴.

נמצא שלדעת שלום יש פנים לכאן ולכאן בענין האבחנות של האגרת. כמו כן, ברור, לדעתו של שלום, שכותרת האגרת עם דברי הלווי הם של ישראל לייבל. אולם הקושי הוא, שב"ספר הויכוח" אין לא מכתב ולא הסבר. לכן משער שלום, שכל הקטע היה מצורף לספר הויכוח, כנספח, כשהוא עדיין בכתב יד. כמה השגות לי על הסיכום הזה:

תוספת בכתב יד המחבר לספרו המודפס מלמדת שתכנה הגיע לידו אחרי ההדפסה. במקרה דנן, לייבל יכול היה להשיגה, רק בהיותו בגאליציה, שכן בא לייבל אחרי הופעת הספר (1798), בקיץ של אותה השנה לגאליציה, למכור את ספרו. את המסע הזה, שנמשך כמה חדשים (עד נובמבר), מתאר לייבל עצמו בספרו הגרמני. הוא היה נע ונד. בכל מקום היה מורדף ומושפל. השלטונות, שקיבלו שוחד מהחסידים, לקחו ממנו פעם את הרשיון למכור את הספרים ופעמים אחרות את הספרים עצמם. עד שלבסוף הגיעה הוראה מוינה "לעכב את הספרים לזמן בלתי מוגבל". וכך עזב את גאליציה בבושת פנים⁵. קשה להניח, שלאדם כזה הנמצא בתנאים כאלה, ימסרו יורשי מחותניו של רבה של לבוב אגרת כזאת. זאת אף זאת, התוספת שאחרי האגרת, הבאה להדגיש את אמיתותו, מוכיחה שרצה לפרסמה. נשאלת, אם כן, השאלה, מדוע לא פירסם לייבל את האגרת במהדורה הגרמנית של ספרו, שהופיעה מיד אחרי עזבו את גאליציה⁶. כידוע, נשאר לייבל בגרמניה, ומשכילי

4. "מולד", י"ח, 344-345.

5. עיין בענין זה אצל דובנוב, תולדות החסידות, 283-284.

המקום עזרו לו בניסוח דבריו בלשון הגרמנית. ויש להניח, שאילו היו משכילי גרמניה יודעים על אגרת כזאת, היו בודאי עושים ממנה "מטעמים". מכל מקום, היא היתה בודאי מגיעה לידיעת הציבור. וגם כשהעתון "שולמית" הדפיס שנית בשנת 1807 את ספרו של לייבל, אין זכר לאגרת הנ"ל.

מכל מקום נוסח ההסברים שלפני האגרת ולאחריה אף לא יכלו להועידה לצבור היהודי בגרמניה. באזני אלה היה מצלצל ממש כקוריו, שהוא מעיד בפני הקוראים את "אחד ממחותניו בעיר המהוללה בוטשאטש ששם הותר לנו ד' עוד שם ושארית מהמשפחה היקרה והמפוארה ההיא". ואם מי שהוא בעולם היהודי יטיל ספק באמיתות הדברים יבוא לשאול "אנשים ישרי לב אשר ראו אצלו מעשי אצבעות הגאון הנ"ל ז"ל והמה יתנו עדיהם שהעתקה זאת היא נאמנה".

בלבן מספר, שמאחר ובוורשה לא היה מצוי הספר של לייבל, לכן פנה הוא לווינלעז מלמברג. ואמנם, ווינלעז שולח לבלבן את הקטע המבוקש. ואם צדקו דברי שלום הרי העתיקו מן הטופס האישי של לייבל, שאליו צירף נספח בכתב ידו. עד כמה שידוע לנו לא היה גם בלמברג בנמצא "ספר הויכוח" כלל. לעומת זאת יש ידיעות על טופס של ספר זה שנמצא בספריית פרל, בטארנופול. ואכן היה ישראל ווינלעז ספרן באותה הספרייה. מתקבל איפוא על הדעת שווינלעז העתיק את הקטע הנ"ל מטופס "ספר הויכוח", שנמצא באותה ספרייה. וגם ר. מאהלר מספר שעוד ב-1939 נמצא טופס של אותו ספר בספריה הנ"ל.

"ספר הויכוח", שבספריית פרל, חוזר ווינלעז שנית כעבור עשר שנים. אולם הפעם לא כדי להעתיק קטע מתוך הספר בשביל ידיד, אלא לשם עבודת מחקר. כוונתנו למבוא הגדול למחדורה של "מגלה תמרי"ן ביידיש שם בא תיאור גילגוליו של הטופס הנ"ל. ווינלעז מספר שם, שפרל השתדל בשנת 1825 להדפיס מחדש את "ספר הויכוח", ולדבריו שם: "אין פרלס ארכיוו געפינט זיך דער "ויכוח נגד החסידים" ריין איבערגעשריבן צום דרוק מיט דר באויליקונג פון דעם צענזאר אין ווין". דעם דאזיקן ויכוח האט ארויסגעגעבן דער באקאנטער מתנגד ישראל לייבל אין 1798 אין ווארשה. די חסידים האבן אבער כמעט די גאנצע אויפלאגע אויפגעקויפט און פארברענט, אזוי אז דער דאזיקער פאמפלעט איז נישט מער בנמצא. פרל האט עס געוואלט לאזן איבערדריקן. ס'האט זיך איהם אבער נישט איינגעגעבן דאס אויסצופירן".⁶ ווינלעז מביא גם חלק מחליפת המכתבים, שהתנהלה בענין זה. הקושי העיקרי היה בהשגת טופס של "ספר הויכוח". לשם כך הפעיל פרל את חבורת המשכילים מרובי ההשפעה ביותר, וביניהם את שני הגבירים יעקב שמואל ביק ויהודה ליב מיזיס. באחד המכתבים כותב פרל בין היתר למיזיס: "דער ויכוח איזט געגענוו-ערטיק אים אבשרייבאן. איך האפפע דינע וואכע ווירד ער פערטיג ווערדען".¹⁰ מכאן נמצאנו למדים שהטופס שממנו העתיק ווינלעז בשביל בלבן היה כאלו בכתב יד.

באיוה חלק של כתב-יד זה עשויה היתה להימצא האגרת? כפי שידוע לנו, הרי בספר "הויכוח" הנדפס אין המכתב הזה בנמצא. כדי לברר ענין זה נוכל להיעזר במכתבו של

6. י. לייבעל, גלויבוירדיגע נאכריכטען... פראנקפורט אן אדער 1799.

7. ר. מאהלר, החסידות וההשכלה, ספרית הפועלים, 1961, 125-126.

8. לדעתו של ר. מאהלר היתה כאן לווינלעז טעות "נראה, שאת העובדה, כי הספר עבר בידו הצנוורה בוינה, פירש ווינלעז בטעות, שהצנוורה נתנה את הרשות" (שם, 126).

9. פרל'ס כתבים, מבוא, הוצאת ייווא, ווילנע 1937, עמ' XLII.

10. שם, שם.

סדלניצקי, ראש לשכת הצנזורה בווינה, אל הגובערנאטור של גאליציה טאפה, בו מודיע הוא על איסור הדפסת הספר, ונימוקיו הם:

"Weil in den zwei VORREDEN¹¹ zu diesem Manuscripte das Unwesen der kabbalistischen Secte, welche unter der Benennung Beschtianer oder Chasidim in ganz Pohlen, Ober-Ungarn und in der Wallachei verbreitet seyn soll, auf eine durchaus nicht zur öffentlichen Kundwerdung geeignete Art geschildert (sey) ist, und zugleich bemerkt, dass insbesondere 15 Rädelsführer dieser Secte drin namentlich aufgeführt, und als Empörer gegen Se. k.k. Majestät den Kaiser angeklagt, die Glieder der obgedachten Secte aber nicht nur der Betrügerei und der Habsucht, sondern sogar des Götzendienstes und einiger Mordthaten, welche sie an Talmudisten begangen haben sollen, — so wie anderer skandalösen Tatsachen beschuldigt werden, endlich dass diesem Manuscripte ein Verzeichniss der von den Beschthianern oder Chassidim verfassten, in Lemberg, Zolkiw und in verschiedenen Druckorten Pohlens und Russlands aufgelegten Werke kabbalistischen Inhalts angehängt sey"¹².

במכתב הזה יש למעשה תיאור מדויק של המסגרת החיצונית של הספר שהוצע לצנזורה: לו שתי הקדמות, שלפי המשתמע, מוסרות הן סקירה פולמוסית על החסידות ועל יסודותיה. הן מוקיעות את החסידות ותולות בה רמאות, שחיתות, מעשי רצח, בגידה וקוראות בשמות של 15 מראשי החסידים. בסוף הספר ישנה גם רשימה אחת של ספרים חסידיים וכנספח לה של ספרות קבלית. אין כמעט ספק, שכל המסגרת הזאת היא מעשה ידיו של פרל. כי מתוך רמזים שברשימה בסוף ברור שהיא מעודכנת לתקופת פרל. מדובר שם על ספרים שנדפסו בלמברג ובזולקוב במאה ה"ט. כמו כן כל תיאור התפשטותה של החסידות דומה לזה שב"מגלה טמירין" וב"איבער דאס וועזען"¹³. יש להניח, איפוא, שגם האגרת של ר' חיים כהן היא חלק של מסגרת זו (באחת מן ההקדמות).

יתכן שלהקדמה זאת מתכוון פרל באחד המכתבים למיזיס מן ה-17.1.1825, הדין באחת הריצנויות על ספרו של בעער:

"עס האט מייך געפרייט ווידער פאן איהנען צו הערן. דעם האללער רעצענזענטען איזט עס גאר נישט צו פערארגען, דאס ער זיך איבער דען אויפזאץ חסידים פרייעט. ער איז ווירקליך נייא, אונד וויא קאן אדער זאל ער וויסען, ווא פעטער בעער געפעהלט האט¹⁴. דער אירטום דעס רעצענזענטען וועגען בעש"ט איזט קלייניקייט, אונד איבערהויפט האפפע איך אין דער קליינע שריפט ווידער אי"ה אללעס גוט מאכען. ... דער ויכוח איז געגענווערטיק אים אבשרייבען. איך האפפע דיזע וואכע ווירד ער פערטיק ווערדען. מיט הילפע גאטעס פערשפרעכע איך מיר דורך איהן פילעס צו ווירקען"¹⁵.

מסתבר, שכותב הרצנויה טעה בענין הבעש"ט, ופרל מקווה, שעבודתו הקטנה תתקן את הטעות. בהמשך עובר הוא לדבר על "הויכוח", שהעתקתו עומדת להסתיים. והוא חותם

11. ההדגשה באותיות גדולות בנספחים שבספרו של מאהלר.

12. ר. מאהלר, חסידות והשכלה, נספחים, עמ' 411.

13. שם, שם, עמ' 126, הערה 68 (עיין דברי מאהלר בהערה שם).

14. דברי פרל אלה אודות פטר בעער הם למעשה שבח לעצמו, כי פרל כתב את הפרק על החסידות שבספרו של בעער "הכתות בישראל".

15. פרלס כתבים, ההקדמה, עמ' XLII.

שוב בתקוה, שבעזרת הספר הזה יפעל הרבה מאד. מסתבר מכאן, שבהוצאה הזאת של "ספר הויכוח" היתה מצויה איזו "עבודה קטנה" של פרל עצמו, שהתייחסה, בין היתר, לדמותו של הבעש"ט. בזה יכול הוא לרמוז, כאמור, להקדמה (או הקדמות) ל"ספר הויכוח". שכן אותו הזמן לא כתב פרל שום עבודה קטנה אחרת בעלת אופי עיוני.

למעשה מזכיר פרל עצמו את האגרת של ר' חיים כהן גם ב"בוהן צדיק" שלו, שם נאמר: "שמע נא מאיר תמחול לי אלף פעמים אם מזה אתה רוצה ליקח ראיות מה שאתה שמעת מספרים מעשיות או שמספרים בשבחי הבעש"ט הלוא יותר טוב שתקח לך ראיות מאותן אשר מספרים להפוך ומה לך יותר הלוא ראיתי בעיני אגרת בכתב יד הגאון המפורסם מו"ה חיים כהן ראפפורט אב בית דין דקהלה קדושה לבוב אשר כתב למחותנו בקהלה קדושה בוטשאטש וכתב בה על הבעש"ט רופא אליל ר"ל – שלא לדבר עם הפה שלי, וגם כמה פעמים אנשים אחרים אומרים על הבעש"ט שהיה איש פשט בן כפר ומה לי לדבר הלוא קרית בודאי את האגרת מהדיין מיכל כהנא במגלה טמירין מה דובר שם על הבעש"ט וגם בודאי ראית שכתוב בספר הויכוח עליו כמה פעמים המין האפיקורוס הגדול השם ישמרנו"¹⁶. הנה אומר בספרות הפולמוס הענפה נגד החסידות נזכרת אגרת זאת פעמיים בלבד ושתייהן כרוכות באותו האיש – ב"בוהן צדיק" של יוסף פרל ובטופס של "ספר הויכוח", שפרל עמד לפרסמו ועיבדו לשם כך. בקטע שבבוהן צדיק אפשר לראות, איך פרל משתמש באותה שיטת משחק המחבואים, המוכרת לנו מ"מגלה טמירין". הוא רמוז לקורא על ענינים, המצויים, בספרים שעדיין לא פורסמו, אבל הוא עצמו עומד לפרסמם, שהרי הדובר אומר לו: "וגם בודאי ראית שכתוב בספר הויכוח". הדגשה זו שייכת לאותו המשחק, שכן כשכתב את "בוהן צדיק", היה "הויכוח" מונח עדיין בצנזורה. את הסירוב להדפסתו קיבל פרל רק ב-1929¹⁷. ולכן ראו את הנאמר ב"בוהן צדיק" כדברים שבדמיון. וכך יצא, שכל ענין האגרת נשכח לגמרי עד קרוב לימינו.

דרך זאת של העמדת פנים והתחפשויות, שרגיל היה פרל לנקוט בה, תסביר את דרך הכנסת האגרת לספר הויכוח. בספר לא היה כל רמז, שאין ההקדמה של לייבל. וזו היתה אחת הדרכים של פרל לא רק בתחום הספרות הבייליטריסטית, אלא גם בתחום הספרות המזקקית¹⁸. ואכן, במכתב של סדליצקי אין שום רמז, שההקדמות אינן של מחבר הספר. הספר הוגש לצנזורה ע"י איש בשם ראפפורט מלמברג. יתרה מזו: לא רק השלטונות האוסטריים לא הרגישו, שההקדמה אינה חלק מהספר המקורי, אלא גם החוקר שמחה כץ שהרגיש שהטופס שבספרית פרל איננו זהה עם הספר המודפס, היה סבור שלצנזורה נמסר הספר המקורי. מאהלר ביקש מכץ למסור לו את תיאורו של ספר הויכוח ו"שמחה כץ ... מסר לי בידידות במכתבו מה-16 ביוני 1939 את הפרטים הבאים על כתב-היד של "ספר הויכוח" שראה אותו בספריית יוסף פרל בטארנאפול: בסוף הספר ניתנת רשימת ספרי החסידים (בדומה לרשימה שבסוף "מגלה טמירין"). תוכן כתב-היד שונה לגמרי מבספריו של ישראל לייבל משנת 1798. התלמודי מתווכח כאן ברוח ההשכלה. ש. כץ סבור, שאין זה נוסחו של "ספר הויכוח", שנשלח בשנת 1825/6 לוינה אל הצנזורה..."¹⁹.

16. "בוהן צדיק", עמ' 20.

17. הספר "בוהן צדיק" הופיע רשמית ב-1838. אולם הוא נכתב שנים רבות לפני כן. מספר על כך פרל בעצמו במכתבו לרייבל (עיין "באר יצחק", עמ' 41).

18. כך הוסיף פרל שלוש שיחות ל"דברי צדיקים" של רייבל, וכך שלח את הפרק על החסידות לפטר בעער. ולמעשה גם במאמריו הופיע ב"כרם חמד" בצורה אלמונית.

19. מאהלר, שם, 126. אחרי הבאת הציטטה מתווכח מאהלר עם ש. כץ והוא שולל את מסקנותיו על

שני קוים אופייניים מציינן כ"ץ בספר שהיה לפניו בספריה:

א. רשימת ספרי הקבלה והחסידות. ב. מחבר הספר מתוכה ברוח ההשכלה ולא ברוח המתנגדות. אין הוא מזכיר שיש בו הקדמות (או הקדמה אחת), שנוספו בודאי על ידי פרל (והרשימה היתה בודאי לא בגוף הספר, כי אם בהקדמה). לכן הנית, שפרל ניסה פעמיים לפרסם את "ספר הויכוח".

לאחרונה נודע לי מפי חנא שמרוק, שמצויים בספרייה הלאומית קטעי-עזבון של פרל וביניהם גם דפים אחדים מתוך "ספר הויכוח", שפרל עמד לפרסם. ואמנם יש בדפים אלה חשיבות רבה לענייננו.

בכתב היד שתי יחידות. לענייננו נוגעת בעיקר היחידה ב²⁰, שהיא דף אחד בלבד. בראשו הכותרת: "הגה"ה", במובן של "הערה". היא כתובה בכתב-יד שונה מזה של יחידה א. ואפשר להוכיח, כמעט בודאות, שזהו כתב ידו של פרל עצמו.²¹

מסתבר, שכל הדף הוא חלק של ההקדמה ל"ספר הויכוח", או הערות להקדמה. לכך אפשר להביא ראיות מתוך הנאמר עצמו. ראשית כל, הפתיחה: "בכדי לחזק לב המעיינים בספר הזה". כלומר, הפתיחה באה להמליץ על ספר מסויים. דברים מעין אלה כלולים בדרך כלל בהקדמה לספר. אחר יש מעין "התנצלות" בפני הקורא: "אם יראה באחד מספריהם איזה מאמר אשר הביאו פה ויהיו בו איזה שינוי מכאשר הצגנו אותו בהגהותינו או שלא ימצא כלל המאמר בזה הדף אשר ציינו כי יהי' לבו בטוח שלא הוספנו ולא גרענו ולא החלפנו אפילו אות אחת מכפי אשר נדפסו המאמרים בספריהם ממש". גם זה רגיל לבוא בהקדמה לספר. והוא מעין אזהרה לקורא. עצם ההתנצלות נוגע לנושא עליו דן המחבר בדף שבידינו. הוא מדבר על חוסר האחריות של החסידים בהדפסת ספריהם. לדוגמא מביא הוא את הספר "קדושת לוי" ומצטט מאמר אחד ממנו, כפי שהוא מופיע בשלוש המהדורות: סליטה תקנ"ח, ברדיטשוב תקע"ו והרובשוב תקע"ח. והוא מראה, שכל פעם שינוי את המאמר ללא כל אחריות וללא כל כבוד.

ולבסוף, נאמר שם בין היתר: "מאיזה שינויים בספרם דרכי ישרים ובקיצור ליקוטי מהר"ן דברנו בהגה"ה לפנינו הספר". מכאן ברור, שהמדובר כאן בהגה"ה שלהקדמת הספר. והנה, מתוך השוואת כל הציטטה, המובאת בספרו של באלאבן, בה כלולה גם האגרת, אל הדף של יחידה ב. יסתבר ששניהם עשויים באותה המתכונת²². יש להניח, שבאלאבן מסר את הציטטה של ויינלעז כצורתה וככתבה.

שתי נוסחאות של "ספר הויכוח", שפרל ניסה לפרסם. לדעתו טעה כ"ץ (או שהיתה טעות בקלטו) בתאריך החזרתו של כתב-היד.

20. יחידה א. היא גוף הטכסט של "ספר הויכוח", כשהוא ערוך מחדש עם הערות למטה. אופי ההערות וזה ממש עם אותן ההערות שב"מגלה טמירין". גוף הטכסט הוא העתק ממש של ספר "ויכוח". השינויים שישנם, הם תיקונים של שגיאות דקדוקיות ותחביריות. הנוסח שבידינו איננו האחרון. אחריו היתה בודאי קיימת העתקה נוספת, כי נוספו הערות ותיקונים בגוף הטכסט של כתב-היד. את ההערות והתיקונים בטכסט הוסיף אדם אחר, ויסתבר, שזה כתב ידו של יוסף פרל (עיין בהערה הבאה). לפי זה מסתבר, שאחרי ההעתקה, שנעשתה על ידי מעתיק, עבר פרל עליה והוסיף הערות ותיקונים.

21. כתב-היד של יחידה ב. הוא כתב-היד של ההערות והתיקונים, שנוספו בגוף הטכסט ליחידה א. והנה מתוך אחת ההערות מסתבר, כמעט בודאות, שזה כתב-ידו של פרל. בעמוד השני (לפי סדר הדפים) נאמר בהערה שבין השורות: "לכתוב בכאן הערה מר' מענדל לעפין הנמצאת בסוף רשימות ההערות שלי".

מזה גם ברור, שההעתק שלנו אינו האחרון, והיה צריך עוד לכלול הערות נוספות של פרל.

זאת אומרת, יש לנו שתי הערות דומות ממש, גם בנוסח הדברים וגם בצורת הדף. כלומר, ווינלעז העתיק את האגרת, מתוך ההקדמה שפרל הכין לפרסום, והיא היתה כתובה על דפים בודדים, כמתכונת ששרדה בידינו.

מכל האמור עד כה אפשר לסכם, שאת האגרת של ר' חיים כהן ראפאפורט הכניס פרל לתוך ההקדמה ל"ספר וויכוח" שעמד לפרסם, ומשם העתיק אותה ווינלעז בשביל באלאבן. אולם בעוברנו לבעית האבטנטיות של עצם האגרת, הרי עוברים אנו לתחום של השערות. מצד אחד אפשר לומר, שפרל חיבר את האגרת לשם הוקעת הבעש"ט, יוצר החסידות. אולם מאידך, אפשר לומר, שאין שום הוכחה, שפרל אי פעם זייף תעודה. יתר על כן: אפילו במסגרת יצירותיו הבלטרסיטיות-פארודיות – כל פעם, שפרל רומז לעניינים או לדמויות ריאליים, הרי מוסר הוא "דברים כהויתם"²³. על אחת כמה וכמה כשמדובר באישיות נכבדה כהרב מלכו.

זאת אף זאת, פרל ידע את רגישותו של השלטון האוסטרי בגליציה לבעית החסידים. מטעמים אלה סירב השלטון האוסטרי להדפיס את החוברת "איבער דאס וועזען"... (וגם "ספר ויכוח" הוחזר מטעם זה) וספק אם היה מעיז לנקוט בדרך של זיוף גלוי. כמדומני, שהתקדמות בבירור הבעיה הזאת תחול, כשאפשר יהיה לברר את זהותם של מקבלי האגרת ושל יורשיהם בזמנו של פרל.

22. לפני המכתב הקדמה קצרה ואחריה באה הערה שבראשה המלה "הגה"ה:

הגה"ה

ראינו את עצמינו מוכרחים להודיע שהאגרת הנ"ל נעתקה מגוף האגרת וכו'.

בדיוק כמו צורת הדף של יחידה ב, שבידינו. זאת ועוד: מתוך הפתיחה עצמה אפשר להוכיח, שהיא נכתבה על ידי אדם אחד. והנה היא כצורתה:

הגה"ה

"בכדי לחזק את לב המעינים בספר הזה ראינו בעינא פקחא ובתום לבב למען ידע האמת עם מי מהמתווכחים בו".

על כל זה הועבר קו"מחיקה ומהפתיחה עושה המחבר סיום. ואחרי המחוק בא ההמשך, כלומר פתיחה אחרת: "ראינו את עצמינו מהמוכרח להודיע לאותן מבני עמינו אשר לא ידעו". זוהי בדיוק נוסח ההערה (הגה"ה לאגרת).

23. עיין ח. שמרוק, "דברים כהויתם" ודברים שבדמיון ב"מגלה טמירין", "ציון", כ"א (תשט"ז), עמ'

99-92.